

1982 – עיגון החובה למנות חייל ללא הכשרה משפטית כשופט במותב בית

הדין הצבאי המחוזי

מאת: סרן בת אל טגביה, יועצת משפטית במדור פנים, מחלקת יועמ"ש איו"ש

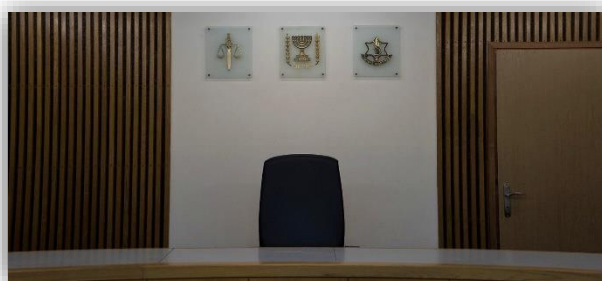
תיקון מספר 14 לחוק השיפוט הצבאי משנת 1982 עיגן חובה לכלול חייל ללא הכשרה משפטית כשופט במותב בית דין צבאי מחוזי. זאת, בשונה מהמצב המשפטי ששרר לפני התיקון, שאפשר אמנם לכלול במותב בית הדין חיילים ללא הכשרה משפטית אולם לא חייב זאת. התיקון התקבל לאור הערות בית המשפט העליון בדבר החשיבות של עירוב מפקדי הצבא בהליכים המשפטיים בצבא.

רקע עובדתי

מותב בית הדין הצבאי המחוזי, שהוא בית הדין הצבאי של הערכאה הראשונה, כולל שופטים צבאיים-משפטאים שהם קצינים הנמנים עם הכוחות הסדירים של הצבא או עם כוחות המילואים והם בעלי השכלה והכשרה משפטית וניסיון משפטי ("שופט משפטי"). לצדם יושבים במותב שופטים צבאיים שהם קצינים בשירות סדיר בצה"ל, המשרתים ביחידה המשתייכת למחוז שיפוטו של בית הדין, אשר אינם בעלי השכלה משפטית. מבנה זה מקורו במסורת הצבא הבריטי, כמו גם במסורת הביטחונית שטרם קום המדינה.

תנאי הכשירות למינוי שופט שאינו משפטן הוא שהקצין לא הורשע בבית משפט, בבית דין צבאי או בכל בית דין אחר, בעבירה שיש בה קלון, ולא מתנהלת נגדו חקירה בחשד לביצוע עבירה כזו.

מלאכת הרכבת מותב בית הדין הצבאי המחוזי, הנתונה בידי נשיא בית הדין, נעשית בהתאם לסעיף 202 לחוק השיפוט הצבאי (החש"ץ). עד לתיקון מספר 14 לחוק השיפוט הצבאי, החוק קבע כי על נשיא בית הדין הצבאי המרכיב מותב בית דין, לכלול במותב שופט צבאי משפטאי אחד לפחות אלא אם החליט, בעקבות חוות דעת של פרקליט צבאי שלא לכלול במותב שופט משפטאי.

בית דין צבאי (אתר צה"ל; דו"ץ)

בשנים הראשונות לאחר חקיקת חוק השיפוט הצבאי, מותבי בתי הדין הצבאיים כללו בשורותיהם שופטים שאינם משפטנים, אולם ברבות הימים נשיאי בית הדין הצבאי הרכיבו מותבים הכוללים שופטים משפטאים בלבד.

הסיבות לכך היו שונות, בין מפאת החשש שבמצבים מסוימים יתקשו השופטים שאינם משפטנים לשמור על אובייקטיביות ובין מפאת מורכבות הסוגיה המשפטית הנדונה; והחל משנות השבעים, גברה הביקורת על מנגנון שיפוט ייחודי זה.

דוד א' פרנקל

נשיא של מערכת

שיפוט שאינו משפטן

ועצמות השופטים

מעריב
מארח

חוק השיפוט הצבאי, תשט"ו-1955, קבע את בית הדין הצבאי לערעורים, להיות הערכאה השיפוטית הגבוהה ביותר בצה"ל. בית דין זה יושב כערכאת ערעור על החלטותיהם של בתי הדין הצבאיים המחוזיים, של בית הדין הצבאי הימי, של בתי דין צבאיים מיוחדים, של בתי דין שדה ושל בית המשפט הצבאי שהוקם לפי תקנות ההגנה (שעת חירום), 1945.

בבתי הדין הצבאיים המחוזיים ובבתי הדין הצבאיים המיוחדים, הרכב השופטים יכלול שופט משפטי אחד לפחות, בדרך כלל. חובה כזו אינה קיימת לגבי בית דין צבאי ימי ולגבי בית דין שדה. לגבי הערכאה הגבוהה ביותר, בית הדין הצבאי לערעורים, נהנה הרכב

שירותם במילואים ואילוועים הנובעים ממנו, אין זה מצב תקין, כי הכרעות שיפוטיות יכולות להיקבע בידי מי שאינם משפטנים, ולעתים אף בניגוד לדעתם של משפטנים. הדבר חמור עוד יותר בעיקר בישראל, כאשר בתנאים הקיימים בארץ, מערכת שיפוט זו חלה על חלק נכבד מאוד של האוכלוסייה.

קטע מתוך מאמר דעה בקשר לשיפוט הצבאי ולמעורבותם של שופטים שאינם משפטנים במערכת בתי הדין הצבאיים, מעיתון "מעריב" מתאריך 25 ביוני 1974

ההליך המשפטי

בשנת 1979 הוגשה עתירה לבית המשפט העליון נגד החלטת נשיא בית הדין הצבאי המחוזי לקבוע מותב הכולל שלושה שופטים משפטנים (בג"ץ 142/79 כץ נ' נשיא בית הדין הצבאי ואח', להלן: "עניין כץ").

העותר, שהיה קצין בדרגת סג"ם, הועמד לדין בפני בית הדין הצבאי המחוזי בביצוע עבירת החזקה ושימוש בסם מסוכן. נשיא בית הדין הצבאי המחוזי הרכיב מותב המורכב משלושה שופטים משפטנים לדון באישום כנגד הקצין. העותר התנגד להרכב המותב בטענה שחוק השיפוט הצבאי לא מאפשר הרכבת מותב של בית הדין מחוזי הכולל אך ורק שופטים משפטנים.

בית המשפט העליון דחה את העתירה משני טעמים עיקריים. הטעם הראשון, נעוץ בכך שמלשון חוק השיפוט הצבאי, בנוסחו בעת הגשת העתירה, ניתן ללמוד כי לנשיא בית הדין עומדות שלוש אפשרויות להרכבת מותב בית הדין: אפשרות ראשונה, מותב המורכב משופט משפטי ומשני שופטים חסרי השכלה משפטית. אפשרות השנייה, מותב המורכב משני שופטים משפטנים ומשופט אחד שאינו משפטן. האפשרות השלישית, מותב המורכב משלושה שופטים משפטנים בלבד.

הטעם השני לדחיית העתירה היה שאין יסוד לטענת העותר לפיה ניסיונו הצבאי של שופט משפטי נופל מזה של קצינים אחרים שאינם מכהנים כשופטים משפטיים וכי הרכבת מותב הכולל אך ורק שופטים משפטיים מקפחת את זכויותיו של העותר.

על אף שהעתירה נדחתה כאמור, כבוד השופט (כתוארו דאז) מאיר שמגר העיר בפסק דינו ששיתוף שופטים שאינם משפטיים בהליכים המשפטיים בבתי הדין הצבאיים הוא בעל תרומה רבה ברמה החינוכית ובעל תרומה להדגשת האחריות המשרתים למתרחש בצבא.

על אף שעתירתו של סג"ם כץ נדחתה, פעל המחוקק לשינוי הוראות חוק השיפוט הצבאי על מנת להבטיח שבמותב בית הדין הצבאי בערכאה ראשונה ייכלל לפחות שופט אחד שאינו משפטן, בהתבסס, בין היתר, על עמדתו של כבוד השופט שמגר. בתאריך 21.01.1982 נכנס לתוקפו תיקון חוק השיפוט הצבאי (תיקון מס' 14), התשמ"ב-1982, בו נקבע כי נשיא בית דין צבאי מחוזי המרכיב מותב בית דין יכלול בו שופט משפטי אחד לפחות ושופט אחד לפחות שאינו משפטן. כך, התיקון נועד למנוע מצבים בהם מותב בית הדין של הערכאה הראשונה יכלול רק שופטים משפטיים.

הנימוק המרכזי לתיקון החקיקה היה הטעם החינוכי הנעוץ, לעמדת המחוקק, בשיתוף משרתים בצה"ל במלאכת עשיית הדין במערכת השיפוט הצבאית, לרבות משרתים שאינם בעלי השכלה משפטית. עירוב שופטים שאינם משפטיים נתפס כבעל משמעות חינוכית מבחינת הכרת הדין והן בהיבט של החינוך למשמעת ולקיום החוק. נימוק נוסף היה שהשיתוף יועיל למערכת המשפט ולמערכת הצבאית, מכיוון שהשופטים שאינם משפטיים יוכלו להיות מעורבים בקביעת נורמות ההתנהגות הנדרשות בצבא. הנימוק האחרון היה ששיתוף משרתים שאינם משפטיים יתרום להדגשת האחריות המשותפת של כל המשרתים לגבי המתרחש בצבא, כדבריו של כבוד השופט שמגר.

דבריו של כבוד השופט שמגר בעניין כץ וכן התיקון לחוק השיפוט הצבאי שהגיע לאחר מכן, אינם מפתיעים לאור ההיסטוריה של המשפט הצבאי. כך, בחוקת השיפוט תש"ח שקדמה לחוק השיפוט הצבאי נקבע כי במותב בית הדין בערכאה הראשונה יישבו חיילים (שאינם בהכרח משפטיים) וגם בהצעות החוק שנועדו להחליף את חוקת השיפוט הוצע כי מלאכת השפיטה תעשה בידי חיילים.

יצוין כי ההסדר הנוגע לשיתוף שופטים שאינם משפטיים בהליך המשפטי בצה"ל אינו חריג, וישנן דוגמאות נוספות לשיתוף גורמים שאינם בעלי הכשרה משפטית במערכת המשפט הצבאית: כך, לדוגמה עד לשנת 1986, תובעים צבאיים, סניגורים צבאיים ואף נשיא בית הדין הצבאי לערעורים לא נדרשו להיות בעלי הכשרה משפטית.

היום, מותבי בתי הדין הצבאיים שאינם מותב של דן יחיד, כוללים לפחות שופט אחד שאינו משפטן. עוד יצוין, שכיום לאור הוראת הפיקוד העליון שמספרה 3.0401 "מחוזות שיפוטיים ובתי דין צבאיים", רק קצינים יכולים לכהן כשופטים.

חשיבות הפרשה

החשיבות של פסק הדין בעניין כץ נעוצה בכך שאומנם בית המשפט העליון דחה את טענותיו של העותר, אולם פסק דינו של כבוד השופט שמגר הוא שהוביל את המחוקק לתקן את חוק השיפוט הצבאי, ולהביא לידי ביטוי מחייב את שיתוף המפקדים במערכת השפיטה הצבאית.

התיקון עיגן את התפיסה שרווחה לאורך השנים ושהובעה על ידי השופט שמגר בנוגע לחשיבות שיתוף מפקדי הצבא בכל הקשור למשמעת משרתיו לא רק בהליכים משמעתיים אלא גם בהליכים פליליים, כחלק מהאחריות הפיקודית.

מעניין לציין, שהאיזונים שנערכו באותם ימים נערכים גם בימינו, ומחייבים קשב ותשומת לב בהקשרים רבים. כך למשך, בעקבות תיקון מספר 60 לחוק השיפוט הצבאי, משנת 2009, ומטעמי יעילות, הורחב משמעותית היקף המקרים בהם ישב לדון מותב שכולל שופט משפטאי אחד, כדן יחיד, וזאת נוכח אופיים וכמותם של הליכים מסוגים מסוימים, בקשר לעבירות סמים מוסכנים והיעדרות מן השירות. זהו תיקון שנועד לייעל את הדיונים ולחסוך בזמן שיפוטי, אך משפיע באופן ממשי על תמהיל השופטים בבתי הדין.

בללי

מוצע להחליף את הוראת סעיף 203 לחוק השיפוט הצבאי, התשט"ו-1955 (להלן – החוק), כך שבית דין צבאי מחוזי ידון בהרכב של שופט צבאי-משפטאי אחד, גם בעבירות הנוגעות לשימוש והחזקה של סמים מסוכנים לצריכה עצמית, להחזקת כלים לצריכה עצמית, ולסירוב להיבדק לשם גילוי סמים מסוכנים, בעבירה של בריחה ממשמורת וכן בעבירות צבאיות לפי סעיפים 129, 130, 133 לחוק, שהעמדה לדין בשלהן, נעשית במקום העמדה לדין בעבירות כאמור, או כפועל יוצא מהן.

לצד זאת תורחב סמכותו של שופט צבאי-משפטאי היושב כדן יחיד בעבירות כאמור, כך שיהיה רשאי להטיל על עבירה שהוא דן בה כדן יחיד עונש של עד שנת מאסר בפועל. הרחבת המקרים שבהם יתקיימו דיונים בבית דין צבאי מחוזי לפני שופט צבאי-משפטאי בלבד, האמון על השיקולים המשפטיים והצבאיים, תייעל את הדיונים בבית הדין כאמור ותביא לחיסכון בזמן שיפוטי.

מדוע בחרתי בנושא?

בהיותי סטודנטית למשפטים, נחשפתי לאופיו המיוחד של השיפוט הצבאי, והוא עורר אצלי שאלות רבות, שכן מינוי שופטים נטולי השכלה משפטית, ובפרט בהליכים פליליים, הוא עניין שהלך ונעלם ממערכת המשפט האזרחית בישראל.

בתפקידי הראשון כתובעת צבאית למדתי עוד על שיתופם של הקצינים, המשמשים שופטים בבתי הדין הצבאיים, חרף היותם חסרי השכלה משפטית. שופטים אלה משמשים חלק חשוב במותבי בית הדין הצבאי, ויש להם תרומה בדיונים בעניינם של קצינים וחיילים, בייחוד בכל הקשור להבנת נסיבות השירות הצבאי והמערכת הצבאית.

כתיבתו של חיבור זה סייעה לי להבין באופן מעמיק את הרציונאליים בבסיס שילוב שופטים שאינם משפטנים וחשיבותו.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- צבי ענבר מאזניים וחרב: יסודות המשפט הצבאי בישראל, 316 (2005);
- נשיא בימ"ע מאיר שמגר, צבי ענבר, תא"ל מנחם פינקלשטיין, "מושב שני: התפתחות חוק השיפוט הצבאי" **משפט וצבא: בטאון המערכת המשפטית בצה"ל** 14, 53, 57 (2000);
- בג"ץ 142/79 כץ נ' נשיא בית הדין הצבאי ואח' לג 346 ;
- חוקת השיפוט תש"ח;
- הצעת חוק השיפוט הצבאי התש"ט-1949 ;
- הצעת חוק השיפוט הצבאי משנת 1954 ;
- הצעת חוק לתיקון חוק השיפוט הצבאי (תיקון מס' 14), התשמ"א-1980 ;
- חוק השיפוט הצבאי (תיקון מס' 14), התשמ"ב-1982 ;
- חוק השיפוט הצבאי (תיקון מס' 17), התשמ"ו-1986 ;
- חוק השיפוט הצבאי (תיקון מס' 60), התשס"ט-2009 ;
- הפ"ע 3.0401 "מחוזות שיפוטיים ובתי דין צבאיים";
- ישיבת ועדת צבא וביטחון מתאריך 2.1.2002 : http://www.israelbar.org.il/vaada_sum.asp?catID=8&pgID=3547 ;
- ישיבת ועדת צבא וביטחון מתאריך 19.6.2001 : http://www.israelbar.org.il/vaada_sum.asp?catID=8&pgID=3546 ;
- עמוס הראל, "בתי הדין הצבאיים בשטחים: שופטים בלי השכלה משפטית גוזרים עונשי מאסר" **הארץ**: <https://www.haaretz.co.il/misc/1.756723> ;
- "בלי שופט צד" מתוך אתר News1 : <http://www.news1.co.il/Archive/003-D-921-00.html> ;
- דוד אי' פרנקל "נשיא של מערכת שיפוט שאינו משפטן ועצמאות השופטים" עמ' 5, **מעריב** 25.6.1974.